

***A magyarországi egyházi könyvtárakban őrzött muzeális
gyűjtemények
Helyzetkép a XXI. század elején***

(Az előadás rövidebb változata a MTA Könyvtörténeti Munkabizottságának ülésén hangzott el 2008. november 26 –án az OSZK-ban)

Tisztelt Hölgyeim és Uram! Kedves Kollégák!

Amikor felkérést kaptam arra, hogy a MTA Könyvtörténeti munkabizottságában előadást tartsak az egyházi könyvtárak pillanatnyi helyzetéről, arra gondoltam, hogy ebben a körben az egyházi könyvtárakban őrzött muzeális gyűjtemények mai állapotáról szólok.

Bevezetés helyett

A „régí könyves kollégák” számára az egyházi gyűjtemények nem ismeretlenek. Ismerik jellemzőiket, vagyis, hogy a legrégebbi gyűjtemények, hogy sajátosan együttműködik bennük a könyvtár, múzeum, levéltár, vagy a három intézményből kettő, és hogy a nagy országos könyvtárak mellett a nemzeti kulturális vagyon jelentős részét őrzik. Tudjuk azt is, hogy ezek az intézmények a könyvtári hálózatban (könyvtári rendszerben) külön helyet foglalnak el, és egy csoportot alkotnak.

Nem kell szólnunk az egyházi könyvtárak 20. századi sorsáról sem, mert azt a jelenlévők jól ismerik. Pár mondatban azonban nem haszontalan szólnunk arról, hogy hogyan alakult az egyházi könyvtárak sorsa a rendszerváltozás óta eltelt időben.

Az egyházi könyvtárak a 20. század utolsó évtizedében

A „felszabadulás” (1945), az iskolák államosítása (1948), a szerzetesrendek feloszlata (1950) után az egyházi könyvtárak egy része megsemmisült, mások könyvraktárrá váltak, és kb. tíz „korlátozottan nyilvános tudományos szakkönyvtárként” működött. A megmaradtak számára a rendszerváltozás (1989) után még csaknem egy évtizednek kellett eltelnie ahhoz, hogy feltámadjanak tetszhalott állapotunkból.

A megújulást elősegítő politikai, gazdasági, jogszabályi változások a következők voltak. **1990**-ben megszületett a vallásszabadságról szóló törvény¹, mely lehetővé tette az egyházak számára a nyilvános működést a művelődés területén.

1994-ben jött létre az Egyházi Könyvtárak Egyesülete², az egyházi könyvtárak ökumenikus érdekképviselői szervezete. Az egyesületnek 73 intézmény a tagja, ebből 66 szavazati joggal bíró magyarországi és határon túli egyházi-felekezeti könyvtár.

1997-ben létrejött, **1998**-ban hatályba lépett és **1999**-ben törvényerőre emelkedett az ún. Vatikáni megállapodás³. A dokumentum 4. cikke rendelkezik arról, hogy a Magyar Állam részt vállal a vallási kulturális örökség emlékeinek és az egyházi szervek és intézmények tulajdonában lévő műemlékek és művészi alkotások felújításában, megőrzésében, gyarapításában és közhasználatának biztosításában. Anyagilag támogatja az Egyház szervezetei és intézményei tulajdonában lévő levéltárak és könyvtárak működését - az államiakhoz hasonló mértékben. A rendelkezés „szépséghibája”, hogy az állami támogatás mértékének megállapításánál az ellátandó feladatok mellett a mindenkori államháztartási lehetőségeket, valamint az **1997**. évi támogatás összegét veszi alapul. Továbbá, hogy az állami intézményekkel csak hasonló, de nem azonos mértékű támogatást biztosít. A Megállapodásnak az az előírása vagy ígérete, hogy az állam részt vállal a vallási kulturális örökség nemcsak megőrzésében, hanem közhasználatának biztosításában is, kijelölt egy irányt, megfogalmazott egy olyan feladatot, amely napjainkig és egyre jobban meghatározza az egyházi könyvtárak működését.

Az egyházi könyvtárak fejlődésében és fejlesztésében a „minta” a települési könyvtár lett. Visszatekintve az elmúlt másfél évtizedre azt mondhatjuk, hogy ennek a szemléletnek előnye és hátránya is érezhető. Előnye, hogy települési könyvtár több van, mint más egyéb könyvtártípus, pl. szakkönyvtár, ezért a települési könyvtár működése és működtetése „begyakorlottabb” más könyvtárcsoporténál. Hátránya viszont, hogy az egyházi könyvtárak állománya inkább a szakkönyvtárra (teológiai szakkönyvtár), mint könyvtárcsoportra hasonlít, de települési könyvtárként kényszerül szolgálatni.

Ahhoz, hogy ezek a könyvtárak újra életre keljenek, hogy „visszaverekedjék” magukat az országos könyvtári hálózatba, az elmúlt két évtizedben közgyűjteményi jellegüket kellett bizonyítaniuk, azt, hogy közművelődési feladatokat is ellátó könyvtárak és nem múzeumok.

1997-ben született meg a Kulturális törvény,⁴ mely minden magyarországi könyvtárra hatályos, így az egyházi könyvtárakra is érvényes. Az egyházi könyvtárak számára igen nagy jelentőségű volt a Törvényben megfogalmazott nyilvánosság fogalom. A jogszabály a korábbi tipizálás helyett nyilvános és nem nyilvános könyvtárról beszél, és előírja, hogy a nyilvános könyvtárakról az illetékes minisztérium jegyzéket vezessen. Az egyházi könyvtárak számára ez az új tipizálás különböző szakmai, státuszbeli előnyöket, és az alappénzügyi forrásokon túli

támogatások lehetőségét jelentette, elősegítette, hogy a könyvtárak bekerülhettek az élő könyvtári rendszerbe. A hazai több mint 70 egyházi - felekezeti könyvtár közül napjainkban 30 nyilvános. A Kulturális Törvény és a nyilvános könyvtárak jegyzékének vezetéséről szóló miniszteri rendelet megjelenése után a nyilvános státusz vállalása és elnyerése nagymértékben elősegítette az érintett egyházi könyvtárak új életre ébredését. A nyilvános státusz azonban együtt jár bizonyos, az egyházi könyvtáraktól idegen „közszolgálatissággal” is.

Az egyházi könyvtárak számára fejlődési és fejlesztési lehetőséget jelentett, hogy az alapfinanszírozáson túl az **1990-es évek második felétől** megnyíltak a különböző pályázati lehetőségek. Mind a mai napig vannak olyan könyvtártípusok, melyek számára alig adódik pályázati támogatás. Az egyházi könyvtárak pályázati támogatást kezdetben jobbra állományvédelmi, ezen belül restauráltatásra nyerhettek. Később egyéb témájú pályázatokon is indulhattak pl. korszerű könyvtári környezet megteremtésére, telematikai fejlesztésekre stb., vagyis korszerű közkönyvtári szolgáltatások biztosítására, minél több társadalmi csoportot érintő közfeladatok vállalására. Különösen igaz ez az EU-s pályázatokra, amelyek az intézményes és nem intézményes oktatás „alá rendelik” a könyvtárakat (iskolai oktatás, felnőttképzés, élethosszig tartó tanulás).

Az egyházi könyvtárakban 2006-ban elindult szakfelüyeleti vizsgálatok,⁵ „a könyvtárra” mint intézményre vonatkozó jellemzőket vizsgálják, a közfeladatiság, a közművelődés, a közgyűjteményi jelleg szempontjából. Hasznos, hogy a vizsgálati eredmények összehasonlíthatók más könyvtártípusok mutatóival. Ezek a könyvtárak igazolni tudják könyvtár voltukat, és képesek megtalálni helyüket a magyar könyvtári rendszerben. Fontos azonban szem előtt tartani, hogy az említett jellemzők a különböző könyvtárcsoportoknál *különböző módon* valósulnak meg.

Örömmel mondhatjuk, hogy az egyházi könyvtárak nagy része napjainkra a magyar könyvtári hálózat élő tagjává vált. A könyvtárakban szakszerűbb munka folyik, mely a szerzeményezésben (tudatos gyűjtés, a gyűjtőkör körvonalazása), a korszerű feldolgozásban (1994-től számítógépes katalógizálás bevezetése, minden könyvtárban elektronikus katalógus építése), az olvasó-, kutató- és referens szolgálat élénkítésében mutatkozik meg.

Egyházi könyvtárak napjainkban

A magyarországi egyházi könyvtárakat csoportosíthatjuk 1. felekezetek szerint: katolikus, református, evangélikus, unitárius stb., 2. feladatai, nagysága, ill. az adott

könyvtárhasználó csoport (melynek szolgálatára létrejött) szerint: országos hatókörű, egyházkerületi-gyűjteményi, egyházmegyei, szerzetesi, kicsi „gyülekezeti” könyvtárak. Külön csoportot alkotnak a felső- és középfokú oktatási intézmények könyvtárai.

Az elnevezés egy-egy felekezeten belül is meglehetősen sokféle könyvtártípust takar, és bizonyos értelemben tükrözi az adott egyház felépítését és nagyságát. Más a katolikusok esetében egy főegyházmegyei - egyházmegyei, egy szerzetesi, ezen belül egy, a kommunista diktatúra alatt is működő műemlékkönyvtár, vagy egy 1950-től könyvraktári sorba kényszerült, illetve szinte teljesen megsemmisült, csak a rendszerváltás után újjáéledő szerzetesi, egyházmegyei könyvtár. A protestánsok (reformátusok, evangélikusok) esetében más egy országos jelentőségű egyházkerületi gyűjtemény vagy egyetlen országos „szak” könyvtár és egy kis gyülekezeti könyvtár. Az egyházi középiskolai és felsőoktatási könyvtárak csoportján belül más egy „belső használatra” mindig is működött teológiai, szemináriumi könyvtár, és más egy, a rendszerváltás után indult felekezeti egyetem vagy főiskola könyvtára.

A nagyobb nyilvános egyházi könyvtárak sajátos kettősségben működnek. Általában műemlékkönyvtárak, muzeális könyvtárteremmel, ahol az állomány zöme „régikönyv” és speciális gyűjtemény, mely speciális elhelyezést (tűz – és vagyonvédelem, megfelelő fizikai állag biztosítása), gondozást (egyedi és általános restaurálása, preventív védelme) és korszerű, számítógépes feldolgozást, feltárást, ehhez speciális kézikönyveket, és mindenek előtt speciális szakértelmet (megfelelő képzettségű szakember alkalmazása) kíván. Ugyanakkor a könyvtárak lehetőségeik szerint a rendszerváltás előtt is folyamatosan gyarapították állományukat külföldi és magyar teológiai szakirodalommal, s az évszázadok során kialakult gyűjtőkörüknek megfelelően egyéb témájú könyvekkel is. A műemléki, régi könyvet őrző és gondozó teendőik mellett tehát egy modern, naprakész „szakkönyvtári” gyűjtemény kialakítása, feldolgozása, korszerű szolgáltatása egyaránt feladatuk. Ezek a könyvtárak olyan könyvtári feladatok ellátását is vállalják, és olyan információkat (is) szolgáltatnak, amelyeket csak ezekben talál meg a könyvtárhasználó.

A muzeális gyűjtemények

Ha egy könyvtár bármilyen külön(leges)gyűjteményéről, esetünkben a muzeális gyűjteményről beszélünk a következőkről kell szólnunk. A muzeális gyűjtemény 1. gondozásának személyi feltételei, 2. nagysága, jellege, 3. állapota, 4. feldolgozottsága, 5. „szolgáltatása”. A személyi feltételt azért tettük az első helyre, mert tapasztalataink szerint ez a legfontosabb, minden mást meghatározó szempont.

Megfelelő számú és képzettségű könyvtáros nélkül szinte lehetetlen gondozni és áttekinteni, érdemben feltárni és szolgáltatni egy gyűjteményt.

A „kor követelményének megfelelően a jellemzést a következő pontokkal egészítjük még ki: a muzeális dokumentumok 6. digitalizálása-kiadványok a muzeális könyvgyűjtemény anyagából, 7. jogi védelme.

A muzeális gyűjtemények gondozásának személyi feltételei:

Az egyházi könyvtárakban átlagosan 3-5 fő dolgozik. A protestánsoknál valamivel jobb, a katolikusoknál rosszabb az átlag, ez utóbbiaknál 1-1,5 könyvtáros. Mindenkinek mindent könyvtári feladatot el kell tudnia végezni, nincsenek osztályok, munkacsoportok, műhelyek. A muzeális teremkönyvtárral bíró műemlék könyvtárakban a könyvtárosok gyakran idegenvezetői feladatokat is ellátnak, de olykor ők a teremőrök és a takarítók is.

Az egyházi könyvtárakban kisebb az olvasóforgalom, nem a szokásos értelemben vett olvasók, inkább a szakkönyvtárakat használó (tudományos) kutatókra vagy a települési könyvtárakban, a helyismereti gyűjteményben olvasókra-kutatókra emlékeztető könyvtárhasználók, akik azonban speciális kiszolgálást és szolgáltatásokat kívánnak. A könyvtáros is hasonló munkát végez, mint egy szakkönyvtárban vagy egy települési könyvtár helyismereti gyűjteményében dolgozó kolléga.

A rendszerváltás előtti helyzethez képest változás, hogy a könyvtárosok már nem lelkészek, szerzetesek, papok, hanem könyvtári képesítéssel rendelkező civilek, akik viszont általános szakmai, inkább települési könyvtárban használható alapképzést kaptak.

Az egyházi könyvtárakban napjainkban dolgozó könyvtárosok zöme az 1990-es években kezdett el dolgozni, és egyre több az olyan kolléga, aki csak 2000 után. Ők gyakran nem „szakszerűen” vették át a gyűjtemény gondozását, nem volt egy olyan az adott gyűjteményt ismerő tapasztalt könyvtáros, aki érdemben átadta volna a könyvtárat, segített volna tájékozódni a helyi körülmények között. A kollégák gyakran kezdő könyvtárosként, szakirányú képzettség nélkül, vagy települési könyvtárban használható ismeretekkel dolgoznak az adott intézményben.

Az egyházi könyvtárak – levéltárak – múzeumok „gyűjtemények” néven gyakran gazdasági, munkaügyi stb. szempontból is együtt dolgoznak. Vannak olyan könyvtárak, melynek vezetője muzeológus vagy levéltáros, és ez működésükön is érződik. Ezek más-más szakmák, más-más gondozást kívánó intézmények.

Végzettség-képzettség szempontjából az egyházi könyvtárakban dolgozó könyvtárosok zöme egyetemet vagy főiskolát végeztek, bár nem mindig szakirányú végzettségűek, esetleg a nem szakirányú diplomájuk mellett főiskolai vagy középfokú könyvtárosi képesítéssel rendelkező kollégák.

A könyvtárak zömében nincs külön „régikönyves” szakember. A könyvtárosok munkaidejük egy részében, minden speciális szakképzettség nélkül foglalkoznak a muzeális anyaggal. Ez igazában csak annyit jelent, hogy helyben használatra előkeresik és kikészítik a tudományos kutatók által kért könyveket. Továbbá lehetőség szerint restauráltatják, valamint kiállításokra előkészítik a régi dokumentumokat. Tevékenyebb kollégák digitalizáltatják gyűjteményük egyes kincseit és elektronikus vagy hagyományos kiadványt készíttetnek róluk. Az állandó munkatársak száma nem teszi lehetővé a komolyabb szakmai munkát.

Az adott anyagi feltételek mellett tudományos munkatárs foglalkoztatása, akárcsak ilyen státusz megteremtése lehetetlen feladat. Néhány helyen dolgozik a „(szegedi) régikönyves szakot” elvégzett könyvtáros, bár köztudott, hogy ezek szakmai felkészültsége nagyon egyenetlen. Egyes könyvtáraknak vannak „külsős” munkatársai, tudományos kutatók, szakemberek, akik bizonyos „célfeladatokat” végeznek el (pl. az ősnymtatványok bibliográfiájának elkészítése). Őket azonban – pénz hiányában - a legritkább esetben kéri fel az adott könyvtár, inkább egy-egy országos könyvtár vagy munkacsoport kezdeményezi, esetleg egyéni kutatás ösztönzi, s díjazásuk pályázati támogatásból oldható csak meg. A feldolgozó munkában néhány helyen szakmai gyakorlatukat végző egyetemisták vesznek részt.

A muzeális állományt katalógus vagy kiadvány formájában feltáró kutatóműhely csak egy-két helyen működik. Az egyházi könyvtárakban a régi könyvekkel foglalkozók ismerik ugyan a nagy országos könyvtárakban vagy más intézményekben működő tudományos műhelyeket, de munkájukban nem vesznek részt. Az országosan híres „régikönyves” szakemberekkel kapcsolatuk inkább hivatalos munkakapcsolat, mint személyes. A kapcsolatfelvételt egy –egy kiállítás, kiadvány stb. ösztönzi.

Muzeális gyűjtemények nagysága, jellege:

A könyvtártípus általános jellemzőit felsorolva említettük, hogy a magyar kulturális örökség legnagyobb részét a nagy országos könyvtárak (Országos Széchényi Könyvtár, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Egyetemi Könyvtár) mellett az egyházi könyvtárak őrzik. Sajnos, szinte egyetlen magyarországi egyházi könyvtár

sem működött alapításától kezdve folyamatosan; mindegyiket időről-időre újra kellett alapítani, mert „a történelem zivataros századaiban” könyvanyaguk jó része megsemmisült, szétszóródott, jobb (vagy rosszabb?) esetben beolvadt egy nagy könyvtár állományába. A „felszabadulás” (1945) után pl. az OSZK a felszámolt egyházi és főúri könyvtárakból egészítette ki saját gyűjteményét.

Az egyházi könyvtárak gyűjteménye – más könyvtártípusokhoz hasonlóan - általában könyv, periodika (folyóirat) és egyéb gyűjteményrészekből áll. A könyvtárakban található egyes gyűjteményrészek mégis speciálisak. Az állomány zöme muzeális dokumentum (kódex, ősnymtatvány, antikva, régi magyar könyv, nyomtatvány - RMK, RMNY), kevés „modern” (20-21. századi) szakkönyv és néhány különleges, egységes, a települési könyvtárakban a helyismereti és egyéb gyűjteményre emlékeztető külön gyűjtemény.

Az egyházi intézményekben őrzött gyűjteményekkel foglalkozók tudják, hogy e könyvtárak vezetői - különösen nagyobb gyűjtemény esetén - csak becsült adatot tudnak mondani a muzeális állomány nagyságáról. A kódexek és ősnymtatványok számát általában számszerűsíteni tudják, de az antikvákét vagy az RMNY-ek számát általában már nem. Ennek az az oka, hogy a könyvtárakban nem volt a teljes állományt számba vevő leltár, legfeljebb csak kisebb gyűjteményrészekben. A könyvtárakat napjainkban gondozók általában leltár nélkül vették át a könyvgyűjteményt.

Az egyes külön(leges) gyűjtemények csoportosítása, elnevezése, elhelyezése nem minden esetben következetes, logikus. Általában az előző könyvtáros nemzedékek alakították ki, sokszor saját elképzeléseik szerint, amit gyakorlatként vettek át a könyvtár mai őrői. Akár a leltározáshoz, akár egy már meglévő rendszer megváltoztatásához megfelelő számú munkaerő kellene.

A már említett személyi feltételek miatt - átlagosan 3-5 fő dolgozik az egyházi könyvtárakban – egy-egy könyvtárosra tízezres állomány gondozása, feltárása és szolgáltatása jut.

A muzeális gyűjtemények állapota:

Állományvédelem,⁶ vagyis a régi könyvek gondozása, restaurálása, méltó és megfelelő helyen való elhelyezése, állag- és vagyónvédelme az egyházi könyvtárakban kiemelten fontos feladat. A fentiekén kívül állományvédelmi feladat a dokumentumok megőrzését szolgáló digitalizálás, sőt a jogi védelem is.

Az elmúlt évtizedben örvendetesen megnőtt a lehetőség arra, hogy pályázati segítséggel - még akár nem kevés önrész biztosításának árán is -, ritkán szponzorok bevonásával - restauráltassuk könyvtáraink különösen értékes darabjait vagy egyes különleges gyűjteményrészét. A jelentős régi állományt őrző könyvtárakban a vagyonvédelem, a tűzvédelem és az egyéb fizikai védelem (általános és egyedi restaurálás, hőmérséklet, páratartalom, fényvédelem, takarítás, a dokumentumok elhelyezése, rágcsáló és rovarirtás) jónak vagy legalábbis kielégítőnek mondható.

A kulturális javak őrzésének, kezelésének egyértelmű és hathatós, korszerűbb jogi szabályozása megteremtette a nemzeti kulturális vagyon új felmérésének feltételeit. Néhány évvel ezelőtt elkezdődött az egyházi könyvtárakban is a digitalizálás, de erről egy önálló bekezdésben szólnunk.

A legjobb az eredmények általános és egyedi restaurálások területén. Az egyházi könyvtárak az általános restaurálás lehetőségével élve gyűjteményről gyűjteményre haladva restauráltatják (tisztítják, rendezik, portalanítják) könyvtárainkat. Sajnos, csak egy-két helyen tudták az egész gyűjtemény – állomány-teremkönyvtár teljes nagy rendbetételét elvégeztetni erre szakosodott, a szakma által is elismert céggel. Ugyancsak évek óta folyamatosan végeztetnek a könyvtárak egyedi restaurálást. Átlagosan évi 5-10 kötetet tudnak így rendbe tenni. Megnyugtató, hogy ezek a munkák folyamatosak, ám elszomorító, hogy milyen lassan haladnak csak. Ennek az oka az, hogy a könyvtárak restaurálni csak pályázati segítséggel tudnak, egy-két kivételes esetben szponzori segítséggel. Fenntartóik segítsége és saját költségvetési keretük csak az elég magas (30%-os) önrész biztosítására elég.

Örvendetes, hogy egy-két kivételtől eltekintve minden könyvtárnak van „restaurálási stratégiai terve” - legalábbis a könyvtáros kolléga fejében. A legtöbb helyen azonban, ha nincs is ilyen terv, a könyvtár restauráltat, ha lehetősége adódik. A sorrendiséget nagyon sok minden befolyásolhatja: értéke, egyedisége, állaga, állapota, de elsőként a pénz.

A muzeális gyűjtemény(ek) feldolgozottsága:

Az egyházi gyűjteményekben az 1990-es évek második felétől kezdődött meg a számítógépes katalógizálás.⁷ Napjainkra minden könyvtár használ valamilyen számítógépes programot, kb. 20 könyvtár integrált rendszert.

A számítógépes feldolgozás jobbjára a modern állományrészben kezdődött el, itt gyorsan lehet látványos eredményt elérni. Van, ahol a hagyományos

katalóguscédulákról dolgoznak, van, ahol kézbe veszik a köteteket. Vannak olyan könyvtárak, ahol hagyományos (cédula)katalógust már egyáltalán nem építenek, csak számítógépes adatbázist.

Több helyen elkezdődött a muzeális gyűjtemény számítógépes feldolgozása, bár a hozzáértő szakemberek hiányában ez lassan, nehezen és nem megbízhatóan folyik. Csupán néhány könyvtár muzeális anyaga kereshető az interneten, vagy legalább helyi adatbázisban, esetleg készült belőle CD-Rom formátumú katalógus.

A muzeális anyag igazán régi gyűjteményeiről (kódexek, ősnymtatványok) ill. egyes egységes gyűjteményrészekről általában kötetkatalógus és cédulakatalógus áll a kutatók rendelkezésére.

Az országos kezdeményezésről (MOKKA-R) „a muzeális gyűjtemény jogi védelme” fejezetben szólnak.

A muzeális gyűjtemény „szolgáltatása”:

1950-től, a bezártság és bezárkózottság éveiben nem volt „szerencsés” egyházi, teológiai vagy vallásos-művelődéstörténeti témákban kutatni. A rendszerváltozást követően, de a nyilvános státusz vállalásával különösen az egyházi gyűjteményekben őrzött anyag ismét érdekessé, voltak olyan évek, amikor divatossá vált.

Az egyházi könyvtárak használói belföldi vagy külföldi tudományos szakemberek, doktori képzésben résztvevők, egyetemi, főiskolai hallgatók, helyismereti kutatók. Számukat meghatározza, hogy az adott könyvtár hol működik (a fővárosban, egy kisebb-nagyobb városban), de az is, hogy milyen a „kulturális környezete”. Ez utóbbi azt jelenti, hogy van-e a könyvtár közelében egy jól működő megyei ill. városi könyvtár, felsőoktatási intézmény. Vannak olyan egyházi könyvtárak, melyek részben ellátják a városi könyvtár feladatait, ill. komoly háttérintézményként segítik egy főiskolai könyvtár munkáját. A helyben vagy távhasználók számát a legtöbb könyvtár pontosan meg tudja mondani, hiszen az egyházi könyvtárak is jelentenek statisztikai adatokat a statisztikai hivatalnak.

A muzeális gyűjtemény minden könyvtárban természetesen csak helyben használható. Állományvédelmi és kutatási céllal készítenek másolatokat a muzeális dokumentum részleteiről, de kizárólag fotót, esetleg szkennelt képet.

Különböző országos programokhoz kapcsolódva, pályázati lehetőségekkel élve egyre több könyvtár tesz azért, hogy a könyvtárában őrzött muzeális gyűjtemény ne maradjon „holt anyag”. Ennek formái: a könyvtár katalógusának, gyűjteményében őrzött digitalizált szövegek közzététele az interneten vagy legalább helyi adatbázisban.

Részvétel különböző nagy, országos és nemzetközi kiállításokon, saját kiállítások rendezése. Rendhagyó könyvtári órák, előadások, rendezvények szervezése a könyvtárban. Kiadványok készítése a muzeális anyagból. A vallási-kulturális turizmus keretében a könyvtár bemutatása csoportoknak, stb.

A muzeális gyűjtemény digitalizálása:

A digitalizálás⁸ célja állományvédelem (a kulturális értékek megőrzése, értékes anyagok rongálódásának csökkentése, az eredeti dokumentum helyett a digitalizált változat szolgáltatása a kutatónak); ismeretterjesztés – dokumentum-szolgáltatás (a hozzáférési lehetőség növelése); duplikálás (nehezen hozzáférhető anyag sokszorosítása - pl. oktatási céllal, vagy már kevésbé hozzáférhető, akárcsak XX. századi munka biztosítása az olvasó számára); raktározás, őrzés szempontjából pedig helymegtakarítás.

Az egyházi könyvtárakban az állományvédelem az elsődleges, minden más megelőző szempont, s csak másodlagos az ismeretterjesztés, bár fontos a duplikálás is.

A digitalizálás költséges vállalkozás, az egyházi könyvtárak egyenként nem képesek ebbe belefogni. Ám mivel az egyházi könyvtárak őrzik a nemzeti kulturális vagyon jelentős részét, egy országos nagy digitalizációs programot nem lehet megvalósítani e könyvtárak nélkül. Az egyházi könyvtárak az Egyházi Könyvtárak Egyesülésén keresztül részt is vettek a nemzeti kulturális vagyon mennyiségi számbavételére irányuló felmérésben, 2003-ban. Készek arra is, hogy részt vegyenek egy országos programban, melynek során megvalósulhat az országos könyvtári kulturális kincs digitalizálása. Az adódó lehetőséggel élve több egyházi könyvtár részt vett 2004-ben a digitalizálást szorgalmazó IHM pályázaton. Ezen „felbátorodva” néhány könyvtár erre szakosodott céggel digitalizáltatta gyűjteménye érdekesebb darabjait és kiadványokat (CD, DVD, hasonmás nyomtatvány) készítettett belőle. Több könyvtár indult a „Digitális képkönyvtár” pályázaton 2008-ban.

Összességében azt mondhatjuk, hogy kevés helyen, kevés muzeális dokumentum digitalizálása történt meg eddig, szinte mindig külső kezdeményezésre, kiadó, digitalizálással foglalkozó cég ösztönzésére, vagy adódó pályázati lehetőséggel élve. Digitalizálni a könyvtárak csak pályázati támogatásból képesek, sokszor az önrész biztosítása is gondot jelent.

Az egyházi könyvtárak gondozóiban, akik pótolhatatlan értékeket őriznek, többféle félelem is él a digitalizálással kapcsolatban. Az első a szerzői, őrzési, kiadási

stb. jogokkal kapcsolatos. Mindenképpen szükséges, és sürgető feladat, hogy ezek jogok jól megfogalmazódjanak az Országos Digitalizálási Terv digitalizálás megvalósítása előtt. Második „félelem”, hogy állományvédelmi szempontból mikor fogjanak bele nagyobb arányú digitalizálásba, hiszen egyre jobb teljesítményű, tökéletesebb és biztonságosabb technikai eszközök készülnek. A harmadik a CD-Rom-ok, DVD-k stb. mint adathordozók „életideje”. A fentieken kívül: a digitalizálás meglehetősen költséges vállalkozás, költséges a digitalizált anyag további szolgáltatása is. Annak semmi értelme, hogy egyéni kezdeményezések során, összefogás hiányában duplán, triplán digitalizáljunk egy-egy muzeális dokumentumot.

Az adott kor technikai fejlettségének megfelelő minőségben hasonmás kiadások vagy egyéb kiadványok pl. bibliográfia a muzeális gyűjtemények anyagából már az 1970-es, 1980-as években is készültek. A gazdasági, politikai okok mellett a technikai fejlődés ütemének felgyorsulása következtében, a digitalizálás segítségével a rendszerváltozás után egyszerűbbé vált különböző, nemcsak nyomdai úton előállított kiadványok készítése részben állományvédelmi, részben ismeretterjesztési céllal.

A vállalkozás költségessége miatt az egyházi könyvtárak mindezt csak pályázati vagy egyéb adakozói támogatásból tudják megvalósítani, általában külső kezdeményezésre, erre szakosodott cégek, kiadók segítségével.

Az muzeális gyűjtemény jogi védelme:

Az 1970-es évek elején a Művelődési Minisztérium⁹ rendelete nyomán kezdődött el az egyházi tulajdonú könyvtárakban található muzeális dokumentumok védetté nyilvánítása¹⁰. A kb. 30 egyházi könyvtárat érintő munkát az Országos Széchényi Könyvtár koordinálta. Az országos központi nyilvántartás mellett a legtöbb egyházi könyvtárban ennek a számbavételnek, illetve a felmérésnek eredményeként elkészült védettségi jegyzék az alapja és a mai napig segédlete a modern kori helyi nyilvántartásoknak is.

A számítógépes katalógizálás gyakorlatának elterjedésével, az 1980-as évek végén elkezdődtek a hazai közös katalógus feltételeinek megteremtése. A modern könyvadatbázis építésén túl a muzeális anyagot őrző könyvtárakban felmerült a régi könyvek egy közös országos katalógusban való számbavétele is, ezért jött létre a MOKKA-R Tagozat. Célja „... a Kárpát-medence könyvtárainak és azok használóinak dokumentum- és információ-ellátását nagymértékben javító közhasznú tevékenység ellátása, különösen a régi nyomtatványok közös katalógizálási rendszerének

előkészítése, megszervezése és működtetése.”¹¹ Az egyesületbe meghívást kaptak az egyházi könyvtárak is, amelyek közül néhányan tagkönyvtárak, mások tagozati partnerkönyvtárak vagy tagozati résztvevő könyvtárak.

A rendszerváltozás után megváltozott politikai, gazdasági, szakmai változások, majd az EU csatlakozással az országhatárok szabadabb átjárhatósága, s az ezzel fellendülő műkincskereskedelem szükségessé tette a nemzeti kulturális kincs jogi védelmének átgondolását. Fontos és szükséges volt a kulturális javak őrzésének, kezelésének egyértelmű és hathatós korszerűbb jogi szabályozása. 2005-ben készült el a muzeális könyvtári dokumentumok kezelésével és nyilvántartásával kapcsolatos szabályokról szóló rendelet¹², mely elrendelte a nemzeti kulturális vagyon újabb számbavételét.

A muzeális dokumentumok bejelentésére vonatkozó rendelet a személyi feltételek (elegendő szakképzett munkaerő hiánya) „sokkolta” az egyházi könyvtárban dolgozókat. Bár a MOKKA-R Egyesület segítségükre van a törvényi kötelezettség teljesítésében, hiszen a fentiekén túl „feladata a kulturális örökség védelméről szóló törvény által előírt nyilvántartás is” és „az e törvényben és rendeletben meghatározott feladatok teljesítésének segítése magánszemélyek és azon intézmények számára is, akik és amelyek nem tagjai a Tagozatnak”¹³, a szorongás a mai napig érezhető.

Az egyházi könyvtárosok közül többen részt vettek a MOKKA-R által szervezett, az ország több pontján tartott, a régi dokumentumok bejelentésével kapcsolatos továbbképzésen. Mondhatjuk, hogy megkezdődött a törvényi kötelezettség teljesítése az egyházi könyvtárak részéről is.

Az 1970-es években folyó védettségi eljárás és a muzeális dokumentumokra vonatkozó 2005-ös rendelet megjelenése közötti időben az egyházi könyvtárak bejelentették az OSZK központi nyilvántartásába vagy a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnak, ha gyűjteményük ajándék, antikváriumi vásárlás vagy egyéb úton védett, muzeális dokumentumokkal gyarapodott.

Összegzés

Az egyházi könyvtáraknak a rendszerváltozást megelőző több évtizedes szünet után óriási lemaradást kellett pótolniuk, és közben lépést kellett és kell tartaniuk a kor követelményeivel, hiszen a tudományos-technikai fejlődés felgyorsulása következtében a könyvtáros szakmában jelentős változások történtek az elmúlt csaknem két évtizedben.

Az informatikai-technikai vívmányok és eszközök a fogékony, kreatív és tevékeny könyvtárosok számára új lehetőségeket és feltételeket teremtettek a különböző könyvtártípusokban, így az egyházi könyvtárakban őrzött muzeális gyűjtemények őrzésében, gondozásában, feltárásában és szolgáltatásában.

Az egyházi könyvtárakban őrzött muzeális gyűjtemények sorsa, állapota nagy mértékben függ attól, hogy milyenek a szakképzettségi, mégpedig régi könyves szakképzettségi feltételek egy-egy egyházi könyvtárban.

Az Egyházi Könyvtárak Egyesülete, mint szakmai szervezet sokféle feladata között az egyik legfontosabbnak a muzeális gyűjtemények gondozását tartja. Az elmúlt években szakmai napokat, továbbképzéseket tartottunk a könyvtárainkban őrzött kulturális kincs művelődéstörténeti jelentőségével, feltárásával, gondozásával, az állományvédelemmel, a régi könyvek védettségével, az antikváriumok világával, a muzeális dokumentumok bejelentésével kapcsolatban. Megfelelő szakmai anyagok összeállításával pályázati támogatásokért harcoltunk – sikeresen.

Tapasztalatunk, hogy eredményeket a muzeális gyűjtemények feltárásában és szolgáltatásában csak összefogással, országos programok keretében tudunk elérni.

---

¹ 1990. évi IV. törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról.

² Ismertető az egyesületről és annak munkájáról:

Ásványi Iлона: Tízéves az Egyházi Könyvtárak Egyesülete 1. in: Könyvtári Levelező/lap 2004. július p. 5-11.- 1. rész, augusztus - p. 3-11 – 2. rész, szeptember p. 3-7. – 3. rész /2. in: Egyházi Könyvtárak Egyesülete - Névtár 2004. Pannonhalma, 2004 - p. 3-32./ 3. <http://www.eke.hu/eketortenet.html>
Ásványi Iлона: Beszámoló az Egyházi Könyvtárak Egyesülete tevékenységéről 2004 és 2007 között
1. in: Könyvtári Levelező/Lap 2007/8. p. 17- 23/ 2. <http://www.eke.hu/eketortenet1.html>

³ 1999. évi LXX. törvény a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentzsék között a Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdéstről 1997. június 20-án, Vatikánvárosban aláírt Megállapodás kihirdetéséről - „*Megállapodás, amely létrejött egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentzsék között a Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdéstről*”

⁴ 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről

⁵ Ásványi Iлона: A magyarországi egyházi és felekezeti könyvtárak szakfelügyelete 2006- in: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2006. december p. 22-29

⁶ A témáról bővebben: Ásványi Iлона: Állományvédelem egyházi könyvtárakban 1. in: Könyvtári Levelező/lap 2006. július p. 3-11. 2. www.eke.hu/olvasnivalo

⁷ A témáról bővebben: Baranya Péter, Kövecés Ildikó: Az egyházi könyvtárak informatikai fejlettsége: egy felmérés eredményei 1. in.: Könyvtári Levelező/Lap 2005/5-7. 2. Interneten részekben elérhető: <http://www.vein.hu/library/iksz/serv/kl/200505.htm>

<http://www.vein.hu/library/iksz/serv/kl/200506.htm>

<http://www.vein.hu/library/iksz/serv/kl/200507.htm>

⁸ A témáról bővebben: Ásványi Ilona: Kérdések és lehetséges válaszok a könyvtári, levéltári digitalizációról Előadás a Publika Magyar Könyvtári Kör, Kisalföldi Könyvtárosok és Könyvtárak Egyesülete és a győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár szervezte Tradíció és világháló című konferencián - Győr, 2005. április 7.- kézirat – az előadás PowerPoint változata olvasható a győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár honlapján www.kkkmk.hu

⁹ 5/1971. (X. 23.) MM rendelet egyes jogi személyek könyvtáraiban levő muzeális értékű könyvek, zeneművek, térképek és egyéb nyomtatványok, valamint kéziratok bejelentéséről

¹⁰ Dr. Szelestei Nagy László: Értékek egyházi könyvtárainkban 1. in: Egyházi Könyvtárak Egyesülése Névtár 2002. [szerk. Ásványi Ilona] – Pannonhalma, 2002. –p. 10-14.

2. <http://www.eke.hu/olvasnivalo3.html>

¹¹ <http://www.eruditio.hu/mokka-r/>

¹² 22/2005. (VII. 18.) NKÖM rendelet a muzeális könyvtári dokumentumok kezelésével és nyilvántartásával kapcsolatos szabályokról

¹³ <http://www.eruditio.hu/mokka-r/>